

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КАНТОВОЇ ФІЛОСОФІЇ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ГОТФРИДА МАРТИНА

Автор вивчає специфіку інтерпретації Кантової філософії у другій половині ХХ століття через звернення до праць Готфрида Мартіна. У статті розкрито характер та основні засади цього прочитання критицизму в контексті порівняльного аналізу з класичними метафізичними інтерпретаціями та доробком неокантіанства.

Ключові слова: Кантова філософія, Г. Мартін, онтологія, метафізична інтерпретація.

Автор изучает специфику интерпретации философии Канта во второй половине ХХ века через обращение к трудам Готфрида Мартина. В статье раскрыты характер и основные принципы этого прочтения критицизма в контексте сравнительного анализа с классическими метафизическими интерпретациями и творчеством представителей неокантианства.

Ключевые слова: философия Канта, Г. Мартин, онтология, метафизическая интерпретация.

The author examines the specific of Kant's philosophy interpretations in the second half of the twentieth century through the reference to the works of Gottfried Martin. The article shows the nature and basic principles of this reading of criticism in the context of comparative analysis with the classical metaphysical interpretations and Neo-Kantian studies.

Key words: Kant's philosophy, G. Martin, ontology, metaphysical interpretation.

Значною мірою саме завдяки М. Гайдеґеру і його оригінальному прочитанню Кантової критики метафізична традиція у тлумаченні трансцендентальної філософії почала набувати визнання у міжвоєнний період, а згодом, у повоєнні роки, стала одним із провідних напрямів у дослідженні критичної філософії. Втім, цьому посприяли й інші фактори, зокрема, той факт, що неокантіанство, яке було головним виразником теоретико-пізнавального витлумачення Канта, уже зійшло з авансцени тодішньої філософії. Натомість різноманітні спроби відновлення метафізики (наприклад, екзистенціальна філософія чи неотомізм), а також активна наукова і викладацька діяльність представників саме метафізичної інтерпретації, не могли не вплинути на інтелектуальну атмосферу рецепції критичної філософії.

Одним із непересічних філософів того часу був Готфрид Мартін (1901–1972), який студіював спершу математику і природничі науки у Марбурзькому університеті, а згодом, не без впливу П. Наторпа, слухав лекції з філософії Н. Гартмана, Г. Гаймзюта, М. Гайдеґера і Е. Гусерля. Під керівництвом М. Гайдеґера вже у Фрайбурзькому університеті Мартін захистив дисертацію з теми "Арифметика і комбінаторика в Канта" (1934) і відтоді значна частина досліджень філософа присвячується творчості великого кьонігсберзького мислителя. Після захисту габілітаційної роботи про онтологію В. Окама (1940) Мартін почергово викладає в університетах Єни, Кольна, Майнца і, нарешті Бонна – місті, де він працював аж до виходу на пенсію (1969). З-поміж важливих праць Г. Мартіна варто відзначити такі: "Імануель Кант. Онтологія і теорія науки" (1951, 4-е вид. 1969), "Вступ до загальної метафізики" (1957). "Ляйбніц. Логіка і метафізика" (1960), "Загальна метафізика, її проблеми й її метод" (1965). Крім того, перу дослідника належать прекрасно написані розвідки про життя і творчість Сократа і Платона – двох геніїв грецького

духу, з іменами яких і пов'язано започаткування західноєвропейської метафізики. Значна частина цих праць майже одразу після їх публікації перекладалася європейськими мовами. Не можна не згадати також величезної науково-організаційної діяльності Г. Мартіна, адже саме завдяки його зусиллям у повоєнні роки було відновлено і продовжено видання часопису "Kant-Studien" (1953–1968). У 1960 р. дослідник започаткував роботу над загальним покажчиком до всієї творчої спадщини Канта, яка триває ще досі, а з 1969 р. і аж до смерті він очолював Кантівське товариство в Німеччині. Водночас Мартін виступив співзасновником Ляйбніцевського товариства (1966). Уже цей далеко неповний перелік відомостей дає змогу зрозуміти, наскільки вагомою була постать Г. Мартіна для рецепції й трансляції критицизму Канта в другій половині ХХ ст., і не лише в німецькомовному просторі.

Зазнавши впливу, з одного боку, неокантіанства Марбурзької школи (Г. Коген і П. Наторп) і, з іншого боку, феноменології Е. Гусерля та фундаментальної онтології М. Гайдеґера, Г. Мартін послідовно розвиває у своїх творах своєрідну концепцію метафізики, яка дістала назви "апоретичної діалектики". Він рішуче відхиляє емпіристичні й мовно-аналітичні закиди проти метафізики, але не погоджується також із критичною позицією пізнього Гайдеґера, вважаючи, що проекти класичної метафізики Платона, Арістотеля і Канта в жодному разі не втратили свого властивого значення і для сучасності. Втім, їхня вагомість полягає не так в систематичних результатах цих класичних проектів, як у самих лише питаннях, що порушені в них і пронизують їх, а саме на питаннях про єдність дійсності, про співвідношення загального і одиничного, можливого і необхідного тощо. Кожен із запропонованих проектів так чи так веде до низки апорій, які можна опосередкувати лише діалектичними засобами, тож завдання метафізики, як його бачить Г. Мартін, полягає в тому, щоб розуміти множинність метафізичних позицій як певну "відкрити сукупність".

Проте, для контексту розвитку "метафізичної інтерпретації" доробку Канта важливий не стільки систематично-метафізичний аспект творчості Г. Мартіна, скільки його дослідження на ниві тлумачення критичної філософії, де його небезпідставно вважають одним із чільних представників саме онтологічної інтерпретації Канта. Так само, як його попередники і вчителі Н. Гартман і М. Гайдеґер, Г. Мартін виступає проти неокантіанського звуження "справи критики" до суто теоретико-пізнавальної проблематики і підкреслює вагомість для Канта питань традиційної онтології про загальність, єдність і буття, що, наприклад, знаходять відображення у відомому розмежуванні явища і речі самої по собі. Водночас Мартін приділяє неабияку увагу висвітленню передісторії першої "Критики", насамперед значенню праць Ньютона і Ляйбніца для формування засад критицизму, і в цьому пункті його дослідження близьке до спрямованості розвідок іншого його попередника і вчителя Г. Гаймзюта. Але своєрідність дослідницької позиції Г. Мартіна можна вбачати в тому, що при проблематизації й аналізі онтологічних, відповідно, метафізичних тем в критичній філософії він послідовно намагається залучати також питання сучасної математики і логіки (наприклад, проблему антиномій

Б. Расела), що, звісно, не було характерно для представників метафізичної інтерпретації 20–30-х рр.

Г. Мартін розглядає Кантову "Критику" (переважно йдеться про першу "Критику") як "море", що живиться "двома великими ріками": "новим природознавством" і "давньою онтологією". На таку позицію інтерпретатора натякає вже заголовок його твору "Імануель Кант. Онтологія і теорія науки". Але в своєму тлумаченні Канта дослідник ставить собі за мету показати "внутрішній тісний взаємозв'язок" між онтологією і теорією науки (природознавством) в мисленні Канта, тобто йдеться не про історію філософії в традиційному розумінні, а, радше, про внутрішню єдність систематично-філософської й історико-філософської постановок питання.

У формальному плані розглядувана праця складається з трьох частин, з яких перші дві присвячені, власне, онтологічній інтерпретації "Критики" і мають заголовки відповідно "Єдність" і "Буття", а третя, що називається "Дослідження про виникнення вчення про аналітичне й синтетичне судження", у кантознавчому дусі займається висвітленням історичних передумов цієї вагової складової критичної теорії та її еволюції в творчості Канта. В першій частині свого твору Г. Мартін послідовно і водночас систематично реконструює й інтерпретує хід думки Канта в "Критиці": спершу він звертається до проблематики "буття простору і часу" в трансцендентальній естетиці, далі виклад переходить до теми "буття світу" із діалектики, потім увага приділяється "буттю природи" в аналітиці та, зрештою, порушується питання про онтологічний статус "єдності" в метафізичній традиції від Платона до Канта. Друга частина цієї праці має справу з експлікацією Кантового поняття буття, причому вихідний пункт і постійну точку співвіднесення тут утворює "велика засаднича апорія" речі самої по собі. Як завжди спираючись на досить широке історично-метафізичне тло, Г. Мартін намагається розкрити зміст поняття буття, з'ясовуючи те, як Кант розуміє буття явищ, буття суб'єкта, буття речей самих по собі і буття Бога. Зрозуміло, що вирішальним питанням для онтологічної інтерпретації постає розуміння буття як такого.

Зважаючи на те, що значна змістовна частина твору "Імануель Кант. Онтологія і теорія науки" являє собою тлумачення саме тексту Кантової "Критики", у подальшому варто зупинитися лише на характерних особливостях інтерпретації Г. Мартіна і головну увагу приділити конкретним результатам цього справді своєрідного онтологічного трактування критичної філософії. Є сенс також відзначити, що текстuallyною базою дослідження Г. Мартіна в першу чергу є "Критика чистого розуму", причому автор враховує відмінності між першим і другим її виданням і опосередковану роль для обох редакцій "Пролегоменів". Водночас він притягує до свого викладу рукописну спадщину Канта, проте зазначає, що вона може мати лише допоміжну роль у з'ясуванні позиції Канта щодо певного питання.

Утім, спершу доцільно особливо наголосити на одній із відмітних рис позиції інтерпретатора. Г. Мартін був переконаний, що "справжнє джерело енергії" Кантової філософії варто вбачати у тому позитивному ставленні до "факту науки", який, певна річ, наявний не лише в першій

"Критиці", а й пронизує всю творчість Канта. У цьому пункті його позиція, дійсно, відрізняється від поглядів таких тлумачників критицизму, як Ф. Паульсен, М. Вундт і М. Гайдеґер, і дуже близька до настанови витлумачення Марбурзького неокантіанства. Однак для Мартіна не прийнятне неокантіанське прочитання критицизму, головню через те, що в ньому знехтувана "двоїстість критичного мислення", яка гармонійно поєднує трансцендентальну ідеальність простору і часу, природи і світу із об'єктивною реальністю свободи, безсмертя і Бога. Це спричинило до того, що "засаднича апорія" Канта, тобто "апорія речі самої по собі", була проігнорована неокантіанцями і вони спрямували всі свої зусилля на те, щоб спровадити річ саму по собі із критики розуму [1].

Що стосується ставлення Г. Мартіна до своїх попередників у рамках "метафізичної інтерпретації" Канта, то він досить часто поціновує і послуговується результатами розвідок і Г. Гаймзюта, і Н. Гартмана, і М. Гайдеґера. Стаття Гаймзюта "Свідомість особистості і річ сама по собі в Кантовій філософії" (1924) слугує Мартіну, зокрема, за дороговказ при з'ясуванні специфіки "буття діяльного суб'єкта", якому притаманно не лише "інтелігібельне буття", а який також усвідомлює таке своє інтелігібельне існування [2]. Обстоювання Н. Гартманом неодмінності речі самої по собі для Кантової "апоретичної" систематики заслуговує схвальної оцінки Мартіна, хоча він із застереженням ставиться до намагання цього мислителя наблизити феноменальне і ноуменальне буття, яке видається йому "занадто гомогенним" [3]. Не минула заслуга інтерпретації М. Гайдеґера, на думку Мартіна, полягає в тому, що він чітко показав, що категорії є способами єдності, тобто будь-яка єдність, по суті, передбачає єднання, що є початковим чиненням розсуду [4]. Щоправда, дослідник у своєму трактуванні Канта прямує власним шляхом і тим самим торує нові стежини на ниві освоєння і розуміння критичної філософії, що помітно вже з перших кроків його тлумачення трансцендентальної естетики.

У цій першій частині "Критики", як уважає інтерпретатор, ідеться не лише про простір і час як "суб'єктивні форми чуттєвого споглядання а рґіогі", а й не меншою мірою також про теоретичне обґрунтування математики, яка здавна правила за взірць науковості як такої. Як відомо, Кант чітко протиставляє філософію, як розумове пізнання із понять, математиці, як розумовому пізнанню на підставі конструювання поняття. Але математичне пізнання не обмежується суто логічними засобами, як от законами суперечності і тотожності, а звертається до споглядання, яке є "тим моментом, який більшу сферу логічного існування як несуперечливо мислимого обмежує меншою сферою математичного існування як конструктивного" [5]. І саме цього математичного існування має стосуватися інтерес онтології, тоді як інтерес філософії науки (теорії науки) пов'язаний із конструктивним характером математики. Г. Мартін наголошує, що поняття простору релевантне в обох відношеннях, а просторові аргументи з естетики дають змогу переконатися в тому, що онтологічна і науково-теоретична рефлексія взаємопов'язані і узгоджуються в Кантовому мисленні. Втім, онтологічний інтерес спрямований на буття того, що в цій частині "Критики" виявлено як умова можливості, а саме

на трансцендентальну ідеальність простору і часу, що водночас означає, що вони мають характер явищ.

Наразі навряд чи можна сперечатись з тим, наскільки принципове значення має коректне тлумачення поняття речі самої по собі для належного розуміння критичної філософії Канта. У своїй інтерпретації Г. Мартін добре усвідомлює вагомість цієї проблеми. В другій частині праці, де автор експлікує "способи буття" сутнього, він, як завжди спираючись на тексти і самого Канта, і знаних дослідників його творів, виокремлює чотири моменти в значенні речі самої по собі у вузькому розумінні цього слова, моменти, що стосуються її "об'єктивної реальності". По-перше, речі самі по собі реальні, бо вони є самим сутнім, яке лежить в основі явищ, відповідає їм і водночас незалежне від нашої чуттєвості. По-друге, на підставі тези Канта про те, що речі самі по собі "афікують" нас, можна говорити про те, що вони утворюють певний "взаємозв'язок впливу" сутніх у собі субстанцій із нами як сутніми в собі субстанціями. Наша спонтанність робить нас здатними і причетними до цього "загального визначення в-собі-буття". По-третє, речам самим по собі властивий певний порядок, якщо суб'єкт за допомогою категорій встановлює такий порядок явищ, що відповідає їм. По-четверте, оскільки речі самі по собі не є продуктами суб'єкта, вони вказують на певного свого творця, однак це висловлювання, як зазначає дослідник, варто сприймати не в теологічному сенсі слова [6].

Г. Мартін послідовно провадить свою онтологічну інтерпретацію критичної філософії Канта, виходячи із трьох "проблемних груп" або "сфер проблем", що наявні в першій "Критиці": питання про буття простору і часу (естетика), питання про буття природи (аналітика) і питання про буття світу (діалектика). Одним із центральних здобутків цієї інтерпретації небезпідставно можна вбачати у спробі її автора виявити і зафіксувати Кантове поняття буття. Як неодноразово демонструє інтерпретатор, "найзагальнішим кантівським поняттям для дійсності в онтологічному сенсі" виступає заголовне поняття "об'єктивна реальність". Саме це поняття охоплює як буття явищ, так і буття Бога, буття інтелігібельного суб'єкта і буття речі самої по собі, тобто обіймає всю сукупність способів буття, яку трактувала критична філософія. Втім, знаний дослідник змушений визнати, що Кантові все-таки не вдалося з усією чіткістю представити концепцію "самого буття", тож різні способи буття у Канта поєднані лише в аналогічний спосіб [7]. Незважаючи на це, Мартін у своїй спробі визначення "загального кантівського сенсу буття" намагається загострити онтологічну проблему аж до "найбільш фундаментальної проблеми". Застосовуючи апоретичний метод до онтологічної тематики "Критики", в ході інтерпретації вдається дійти до таких результатів. Буття Бога є чиста спонтанність, буття людини – це сув'язь спонтанності й рецептивності, буття речей самих по собі, що афікують нас і виявляється створеним буття, засвідчує якийсь проблеск спонтанності. А от буття явищ постає створеним людиною буттям. Отже, в Канта йдеться про чотири способи буття, а що стосується ключового питання про "загальний кантівський сенс буття", то, як стверджує інтерпретатор,

на нього взагалі не можна відповісти, бо "немає жодного єдиного сенсу буття, а буття розпадається на три способи, взаємозв'язок яких все ще може бути визначеним у певний спосіб" [8]. Вочевидь, такий висновок не дуже переконливий і задовільний з огляду на поставлену мету, проте, якщо пам'ятати настанову інтерпретатора, для якого метафізика можлива лише як апоретичне опрацювання проблем класичної метафізики, він цілком виважений і послідовний.

На особливу увагу заслуговує третя частина твору Г. Мартіна, що була долучена лише до четвертого видання твору і має на меті з'ясувати історичні витоки вчення про аналітичне і синтетичне судження в філософії Канта. Головну тезу дослідника можна сформулювати таким чином: Кант не відкинув аналітичної логіки Ляйбніца, добру обізнаність з якою засвідчують ранні праці докритичного періоду, а продовжив її в своїй теорії аналітичного судження, однак вчення про синтетичне судження, яке постало ключовим поняттям в критичний період творчості, було сформовано не в Ляйбніцевому значенні цього терміна і, отже, виходить за межі його аналітичної логіки. Г. Мартін показує, що в докритичних працях Кант порушує майже всі змістовні питання і проблеми, які потім пов'язуватимуться з його класичним розрізненням аналітичних і синтетичних суджень. Прохолодне ставлення Канта до аналітичної логіки варто тлумачити в тому сенсі, що вона не достатня для того, аби обґрунтувати ту функцію, яку Кант з певного часу почав надавати синтетичному судженню. Справді, в докритичних працях Кант використовує терміни "аналітичний" і "синтетичний" у Ляйбніцево-Вольфовому їх розумінні. Так, у "Дослідженні про виразність засад природної теології й моралі" (1764) він вперше розрізняє "синтетичний" метод математики від "аналітичного" поступування філософії, але при цьому він додержується Ляйбніцевої аналітичної теорії судження, згідно з якою предикат судження вже міститься в суб'єкті. Водночас у цій праці Кант стоїть на позиції Ляйбніца і Вольфа про довільний характер синтези при пов'язуванні понять. "Критичний поворот" у мисленні Канта, за Г. Мартіном, відбувається тоді, коли ця думка про довільну синтезу замінюється тезою про необхідність синтезу, тобто критичним питанням про принципи синтези і про доказ синтетичних положень а рїогї [9]. Тільки ідея такої необхідності, що лежить в основі питання про "трансцендентальну синтезу", яка й уможлиблює будь-яке синтетичне судження, дала змогу Кантові перейти на позиції критичної теорії розумового пізнання. Спіраючись на докладне статистичне дослідження слововжитку обох термінів в творчості Канта, дослідник зазначає, що Кант у докритичний і у критичний періоди творчості веде мову про відповідно подвійне розуміння понять "аналіза" і "синтеза": з одного боку, йдеться про відмінність методів і доказів, а, з іншого боку, мається на увазі застосування обох понять в рамках теорії суджень. Розмежування аналітичних і синтетичних суджень можна спостерігати вже у докритичний період, хоча філософ при цьому і послуговувався іншими поняттями. Адже відоме положення Канта із "Єдино можливого доводу для доведення існування Бога" (1763), що буття не є реальним предикатом, виявляється нічим іншим, як вираженням

синтетичної природи екзистенціальних суджень. Але, Г. Мартін цілком слушно підсумовує, що хоча в докритичних працях і можна натрапити на розрізнення аналітичних і синтетичних суджень, все-таки в них не знайти жодного сліду, який вказував би на те, що Кант у них надав або ж міг надати трансцендентального доказу для синтетичних суджень, що і являє собою "справжнє досягнення критичного мислення" після 1781 року [10].

Таким чином, підсумовуючи отримані результати, можна стверджувати, що онтологічне тлумачення критичної філософії Канта, що було запропоновано Г. Мартіном в його праці "Імануель Кант. Онтологія й теорія науки", по-своєму продовжило традицію метафізичної інтерпретації творчості Кьонігсберзького мислителя, спираючись на нові, раніше не вживані засоби пояснення (зокрема, прискіплива увага до ролі науки для Канта або використання статистичних результатів опрацювання його текстів). Попри певні проблематичності, пов'язані передусім із переконливістю відповідних тез цього тлумачення, воно стало помітним явищем в рамках континентальної рецепції "справи критики" в другій половині ХХ століття. І хоча переважна більшість дослідників на той час залишалися прихильниками традиційного прочитання критицизму в сенсі "теорії пізнання", ті, хто не забував того факту, що Кант ніколи не був "все-розтרוшувачем" метафізики, так чи так мусили зважати на можливість й межі такого питомо метафізичного витлумачення.

1. *Martin G. Immanuel Kant. Ontologie und Wissenschaftstheorie / G. Martin. – 4. Aufl. – Berlin : Walter de Gruyter & Co., 1969. – S. 214. 2. Ibid. – S. 199–201. 3. Ibid. – S. 163–164. 4. Ibid. – S. 146, 209. 5. Ibid. – S. 29. 6. Ibid. – S. 216–217. 7. Ibid. – S. 236. 8. Ibid. – S. 241–242. 9. Ibid. – S. 270. 10. Ibid. – S. 311–312.*

Надійшла до редколегії 14.09.12

С. В. Руденко, канд. філос. наук, доц., КНУТШ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РОСІЙСЬКОЇ АКАДЕМІЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст. ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СТАНОВЛЕННЯ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

У статті аналізуються основні напрями розвитку російської академічної філософії ХІХ – початку ХХ ст., розкривається їх вплив на формування історико-філософської науки в Україні.

Ключові слова: російська філософія, університетська філософія, історія філософії.

В статтє проанализированны основное направления развития русской академической философии ХІХ – начала ХХ в., раскрывается их влияние на становление историко-философской науки в Украине.

Ключевые слова: русская философия, университетская философия, история философии.

In this article the main directions of development of Russian academic philosophy of ХІХ – early ХХ century are analysed, their impact to formation of historico-philosophical science in Ukraine is revealed.

Keywords: Russian philosophy, philosophy in Universities, history of philosophy.

Аналіз особливостей розвитку російської академічної філософії, мета якого полягає у виявленні впливів останньої на формування історико-